

III/17. Mária Terézia és II. József reformjai

Mária Terézia trónra kerülése

Mária Terézia 1740-1780 között állt a Habsburg Birodalom élén. Trónöröklését apja, **III. Károly** az 1713-as **Pragmatica Sanctió**val készítette elő, amelyet a magyar országgyűlés elfogadott. A törvény biztosította a Habsburg-ház nőági öröklését.

Mária Terézia trónra lépését azonban több európai hatalom nem fogadta el. **Poroszország megtámadta a Habsburgokat**, és kezdetét vette az **osztrák örökösödési háború** (1740–1748). A magyar rendek Mária Terézia mellé álltak. Az 1741-es pozsonyi országgyűlésen a nemesség híres felkiáltással ajánlotta fel támogatását:

„Vitam et sanguinem!” – „Életünket és vérünket!”

A háború után újabb konfliktus következett, a **hétéves háború (1756–1763)**. Mária Terézia célja ekkor elsősorban **Szilézia visszaszerzése** volt, de ezt nem sikerült elérnie.

A korszakhoz kapcsolódik **Hadik András** híres berlini vállalkozása is: Huszáraival rövid időre elfoglalta Berlint, majd hadisarcot szedett.

A háborúk megmutatták, hogy a Habsburg Birodalomnak **erősebb hadseregre és több állami bevételre** van szüksége. Mária Terézia ezért átfogó reformokba kezdett.

1. Mária Terézia és a magyar rendek

Mária Terézia reformjai érintették a magyar rendek érdekeit is.

Az uralkodó:

- növelni akarta az állami bevételeket,
- erősíteni akarta a hadsereget,
- korszerűsíteni akarta az államigazgatást,
- és a birodalom egészét szorosabban akarta irányítani.

A magyar nemesség azonban ragaszkodott hagyományos kiváltságaihoz, mindenekelőtt **adómentességéhez**.

Az (1764–1765-ös) országgyűlésen Mária Terézia és a magyar rendek között komoly konfliktus alakult ki. Az uralkodó nagyobb állami hozzájárulást akart elérni, a rendek viszont nem mondtak le kiváltságaikról.

Mária Terézia ezután egyre inkább **rendeletekkel** próbálta megvalósítani reformjait.

2. Gazdasági reformok – a vámrendelet

Mária Terézia egyik fontos gazdasági intézkedése az 1754-es **vámrendelet** volt. A rendelet **kettős vámhatárt** hozott létre:

- egy külső vámhatárt a birodalom külső részein,
- és egy belső vámhatárt Magyarország és az örökös tartományok között.

A magas vámokkal az uralkodó a birodalmon belüli **munkamegosztást** akarta erősíteni.

Magyarország elsősorban **mezőgazdasági termékeket és nyersanyagokat** biztosított, míg az örökös tartományok iparcikkei számára védettebb piacot alakítottak ki.

A vámrendszer ezért hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország a Habsburg Birodalmon belül elsősorban **mezőgazdasági termelő és nyersanyag-szállító** szerepet töltsön be, miközben az ipar fejlődésének kevésbé kedvezett.

3. Az úrbéri rendelet

Mária Terézia a jobbágyság helyzetét is szabályozta.

Az **1767-es úrbéri rendelet** meghatározta a jobbágyság nagyságát és **maximalizálta a jobbágyságtól követelhető földesúri szolgáltatásokat**.

Az egész telkes jobbágyság robotkötelezettsége: **52 nap írásrobot vagy 104 nap kézi robot évente**.

A rendelet célja az volt, hogy megakadályozza a jobbágyság túlzott földesúri terhelését. Ez az államnak is érdeke volt, hiszen a túlterhelt jobbágyság nem tudott megfelelően termelni, így az állami adóbevételek is csökkentek volna.

4. Oktatási reform – Ratio Educationis

Mária Terézia az oktatást is állami ellenőrzés alá vonta. **1777-ben adta ki a Ratio Educationist**, amely egységesen szabályozta az oktatás rendszerét.

A rendelet:

- meghatározta az iskolák rendszerét,
- szabályozta a tananyagot és a tanítás rendjét,
- állami ellenőrzést vezetett be,
- és **6–12 éves kor között előírta az iskolába járást**.

Az oktatás ezzel egyre inkább **állami feladattá** vált.

5. Egészségügyi és szociális intézkedések

Mária Terézia reformjai az egészségügyre is kiterjedtek.

Az állam:

- szabályozta az orvosképzést,
- támogatta a bábák képzését,
- fejlesztette az egészségügyi ellátást,
- és szociális intézményeket, például árvaházakat is létrehozott.

II. József és a felvilágosult abszolutizmus

Mária Terézia fia, **II. József 1780-1790** között uralkodott, aki a **felvilágosult abszolutizmus** egyik legjelentősebb uralkodója volt.

A felvilágosult abszolutizmus lényege, hogy az uralkodó a felvilágosodás egyes eszméit – például a vallási türelmet, az állam korszerűsítését és a jobbágyok helyzetének javítását – **felülről, saját hatalmára támaszkodva** vezeti be.

II. József célja egy **egységes, központosított Habsburg Birodalom** létrehozása volt.

Nem akart a rendekkel hosszasan egyezkedni, ezért elsősorban **rendeletekkel kormányzott**.

1. II. József egyházpolitikája

II. József az egyházat is az állam ellenőrzése alá akarta vonni.

1782-től feloszlatta azokat a szerzetesrendeket, amelyek szerint nem végeztek közhasznú tevékenységet, például nem foglalkoztak oktatással vagy betegápolással.

A feloszlátott rendek vagyonából létrehozta a **vallásalapot**, amelyből többek között új plébániák és egyházi intézmények működését támogatták.

2. Türelmi rendelet

II. József **1781-ben adta ki türelmi rendeletét**, mely enyhítette a protestánsokkal szembeni korlátozásokat.

Az **evangélikusok és reformátusok** szabadabban gyakorolhatták vallásukat, és bizonyos feltételek mellett hivatalokat is betölthettek.

A rendelet a **vallási türelem** irányába tett fontos lépés volt.

3. A nyelvrendelet és a közigazgatás átalakítása

II. József a birodalom egységesítésére törekedett. **1784-es nyelvrendeletével a németet tette a közigazgatás hivatalos nyelvvé** a latin helyett.

Ez Magyarországon komoly ellenállást váltott ki, mert a magyar rendek a latin hivatali nyelvhez és a magyar rendi hagyományokhoz ragaszkodtak.

II. József a **vármegyék önkormányzatát is korlátozta**, és központosította a közigazgatást. Reformjai így egyre inkább összeütközésbe kerültek a magyar rendek érdekeivel.

4. Jobbágyrendelet

II. József **1785-ös jobbágyrendelete megszüntette a jobbágyok személyi függését és röghöz kötöttségét, valamint eltörölte a „jobbágy” elnevezést is**. A rendelet ezentúl egységesen parasztként jelölte őket.

A jobbágy:

- szabadabban költözhetett,
- szabadabban tanulhatott,
- szabadabban választhatott foglalkozást,
- és házasságához sem volt szükség minden esetben földesúri engedélyre.

A jobbágy azonban továbbra is köteles volt teljesíteni a földesúri szolgáltatásokat. **A jobbágyrendelet tehát nem szüntette meg a jobbágyságot, hanem a személyi függést számolta fel.**

5. II. József és a magyar rendek konfliktusa

II. József reformjai erős ellenállást váltottak ki a magyar rendekből.

Ennek fő okai:

- veszélyeztette a magyar rendek hagyományos jogait.
- **nem koronáztatta meg magát magyar királlyá**, ezért nevezték „*kalapos királynak*”;
- nem hívott össze országgyűlést;
- rendeletekkel kormányzott;
- korlátozta a vármegyék önállóságát;
- a németet tette a közigazgatás nyelvévé;

6. A reformok visszavonása

II. József uralkodásának végére a reformokkal szembeni ellenállás olyan erős lett, hogy **1790-ben, halála előtt rendeleteinek többségét visszavonta**. Ezt nevezzük **nevezetes tollvonásnak**.

Nem vonta vissza a:

- **tűrelmi rendeletet,**
- **jobbágyrendeletet,**
- valamint egyházpolitikájának bizonyos eredményeit.

II. József halála után **II. Lipót** került a trónra, aki kompromisszumosabb politikával próbálta rendezni a Habsburg uralkodó és a magyar rendek kapcsolatát.

Mária Terézia és II. József összehasonlítása

Mária Terézia	II. József
1740–1780	1780–1790
fokozatosabb reformok	radikálisabb reformok
az állam és a hadsereg megerősítése	erősen központosított állam
1754-es vámrendelet	nyelvrendelet
1767-es úrbéri rendelet	1785-ös jobbágyrendelet
1777-es Ratio Educationis	1781-es türelmi rendelet
oktatási és egészségügyi reformok	egyházpolitikai reformok
a rendekkel még kereste az együttműködést	a rendeket nagyrészt megkerülte

A tétel lényege röviden

Mária Terézia és II. József reformjai a Habsburg Birodalom megerősítését és korszerűsítését szolgálták. Mária Terézia főként a hadsereget, az állami bevételeket, a gazdaságot, az oktatást és a jobbágyterheket szabályozta. II. József ennél radikálisabb központosító politikát folytatott: korlátozta az egyház és a rendek szerepét, javított a jobbágyok helyzetén és vallási türelmet vezetett be. Reformjai azonban erős magyar rendi ellenállást váltottak ki, ezért halála előtt intézkedéseinek nagy részét visszavonta.

Kulcsfogalmak

Pragmatica Sanctio: a Habsburg-ház nőági öröklését biztosító törvény

Felvilágosult abszolutizmus: olyan uralkodói politika, amely a felvilágosodás egyes eszméit az uralkodó saját hatalmára támaszkodva, felülről vezette be.

Rendiség: olyan politikai rendszer, amelyben az egyes társadalmi rendek kiváltságokkal rendelkeztek, és az országgyűlésen keresztül beleszólhattak az ország ügyeibe.

Vámrendelet: olyan állami intézkedés, amely a behozott és kivitt árukra vámot határoz meg. Mária Terézia 1754-es vámrendelete kettős vámhatárt vezetett be.

Úrbéri rendelet: Mária Terézia 1767-es rendelete, amely szabályozta és maximalizálta a jobbágyok földesúri szolgáltatásait.

Robot: a jobbágy által a földesúrnak végzett, munkával teljesített szolgáltatás.

Ratio Educationis: Mária Terézia 1777-es oktatási rendelete, amely egységesen szabályozta az oktatást és állami ellenőrzés alá vonta az iskolarendszert.

Türelmi rendelet: II. József 1781-es rendelete, amely enyhítette a protestánsokkal szembeni vallási korlátozásokat.

Jobbágyrendelet: II. József 1785-ös rendelete, amely eltörölte a jobbágyok személyi függését és röghöz kötöttségét.

Központosítás: a döntési és irányítási jogok egyre nagyobb részének az uralkodó és a központi állami szervek kezébe kerülése.

Nyelvrendelet: II. József 1784-es rendelete, amely a németet tette a közigazgatás hivatalos nyelvénvé.

„Kalapos király”: II. József elnevezése, aki nem koronáztatta meg magát magyar királlyá, így nem kötötte magát a koronázással járó rendi kötelezettségekhez.